

A szabadságharc tűzérsege

Az 1848/49-i honvéd hadsereg felállításánál az akkori anyagi és kiképzési viszonyok mellett, az egymásra tornyosuló események áradatában az ország vezetőinek legnagyobb nehézséggel a tűzérsege szervezésénél kellett megküzdenie.

Az 1848 márciusában kinevezett első önálló magyar kormány a következő, Magyarországon állomásozó tűzér alakulatokat vette át: Egy tűzér dandár parancsnokság,

a cs. kir. 5. tűzérezred hat ütege, továbbá a tűzér anyagi szolgálat ellátását végző

4 helyőrségi tűzér igazgatóság, különböző tűzér szerintézetekkel (egy lőszerraktár, lőpor és salétrom üzemek, tábori tűzér szer-hivatalok és fiókállomások, néhány kisebb üzem).

Komárom, Pétervárad, Arad és néhány kisebb vár tűzérsege.

A fegyvernem fontosságát és akkori honvédelmi viszonyainkat ismerve maga Kossuth, mint a bizottmány elnöke, egyik legelső felhívásában különösen hangsúlyozta, hogy az ágyúk a hadviselés főtényezői közé tartoznak, így ezek beszerzése a bizottmány főfeladata.

A tűzérsege szervezését és irányítását legelőször a miniszterelnökségen belül megalakuló „Nemzeti tanács” tűzérsegi osztálya vette kézbe, melynek vezetője Lukács Dénes 5. tűzérezredbeli alhadnagy (később ezredes) lett, aki nemcsak fáradhatatlan és jó szervezőnek bizonyult, hanem a tűzérsegi anyag gyártásánál is hasznos műszaki újításokat vezetett be. Ez a szerv később a hadügy-miniszteriumba olvadt be és háromfelé válva külön szervezési, anyagi és kiképzési, valamint személyi és lőpótlási osztályokra tagozódott.

A tűzér alakulatok felállításánál három kényes és nehéz kérdést kellett gyorsan megoldani:

Első a löveganyag és lőszer megszerzése volt. A kormánynak, mint meglévő anyag rendelkezésére állt az 5. tűzérezred 10 ittmaradó ütegének 60 lövege, ezenkívül a különböző intézetekeben előtalált kb. 200 löveg, melyeket azonban csak kisebb-nagyobb javítások után lehetett felhasználni. Ezenkívül újonnan gyártottak kb. 240 löveget, egyes megyék öntettek nemzeti tűzérsegi számára kb. 30 darabot, végül magánosok is adományoztak néhányat.

A már említett várak tűzérsege összesen 1230 várlövegből és 74 ostromágyúból állott.

Az előbbi adatok közül különösen a gyártásra és javításra vonatkozó méltók figyelemre, mert hadiipari berendezések híján, illetve rögtönzésekkel csak igen nagy leleményességgel és sok munkával lehetett ezt a tel-

jesítményt elérni. (Pl. a székely ágyúöntők Gábor Áron kezdeményezése után maguk kb. 70 löveget készítettek.)

Végeredményben a honvédtűzérsege erejének tetőpontján 1849 júniusában Gelich honvéd tábornok százados szerint összesen 451, Rüstow és Ramming hadtörténetírók szerint 40, illetve 488 löveggel rendelkezett,* ami 8 löveges szervezést alapulvéve, 50, 56, illetve 61 üteget jelentett. Tekintettel arra, hogy az ütegek rendszerint csak 6 löveggel voltak ellátva, amire később a hivatalos szervezés is rátért, ez 66, 75, illetve 81 üteget eredményezett.

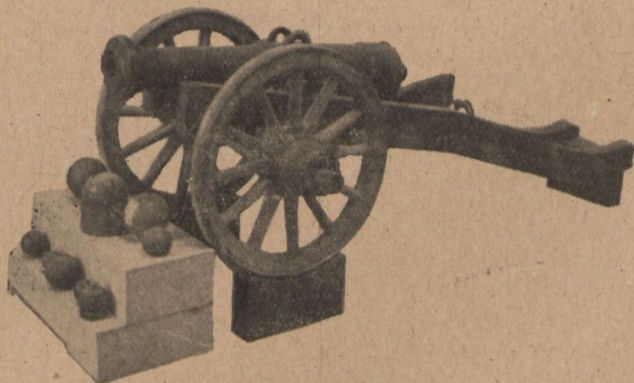
A löveganyagnál is nagyobb gondot okozott a lőszerkérdés. Ezen a téren gyakran kellett hiánnyal megküzdeni, különösen 1848 decemberében, majd az 1849-i tavaszi ütközetek után, amikor a nagy lőszerfelhasználás miatt a készlet annyira csökkent, hogy csak különböző megszorításokkal és szükségmegoldásokkal lehetett rajta segíteni. A zavarok oka elsősorban nyersanyag (salétrom) hiánya volt, másrészt pedig az a körülmény, hogy a lőszergyártóüzemek egy része átmenetileg ellenséges megszállás alá került.

A második problémát a tűzér tisztikar előteremtése jelentette. A tisztikar első részét még a cs. kir. hadügyminisztérium felszólítására a cs. kir. 5. tűzérezredből és a többi fegyvernemekből átlépett egyes tisztek alkották. Ezenkívül a magyar kormány is felszólította a nyugállományban levő és már leszerelt volt tényleges katonákat a honvéd tűzérsegehez való jelentkezésre. Mivel ez a létszám nem bizonyult elégségesnek, úgy tervezték, hogy az altiszti és legénységi állományból léptetnek elő arra érdemeseket, akiknek Görgei javaslatára egy bizottság előtt elméleti és gyakorlati vizsgát kellett volna tenniük.

A tiszti sarjadék további kiképzését a Ludoviceumban tervezték, amelyik akkor a „Magyar hadi főtanoda” nevet kapta. A császári hadsereg Budapestre történt bevonulása következtében az intézetet bezárták és Nagyváradra telepítették át, azonban az események következtében működését már nem folytathatta.

A tűzérlegénységet toborzás útján eleinte csak Pestre, majd később Komáromba, Aradra és Szegedre vonultatták be. Ezenkívül egyes veszélyeztetett vármegyék maguk is szerveztek nemzeti tűzérseget, melynek legénységét maguk képezték ki. A tűzérlegénység létszáma a toborzás útján rohamosan emelkedett és 1849 januárjában a szekeresztől származó hajtó legénységet nem számítva, már kb. 10.000 főt tett ki, melyet ké-

* Az adatok a különböző forrásmunkák szerint bizonyos ingadozást mutatnak.

Háromfontos löveg.

sőbb új sorozással és a gyalogságtól való át-
helyezéssel még 3500 fővel egészítettek ki.

A vártüzér legénységet Komáromban az
ott felállított bombászkar képezte ki a tábori
tüzérség embereiből, nyolcnapos tanfolyamok
alatt.

A tüzérség kiképzéséhez és harceljárá-
sához szükséges alapokat a németből lefordí-
tott „Tábori utasítás a gyalogság, lovasság és
tüzérség számára”, továbbá Lukács ezredes
vezetése alatt, magyar nyelven szerkesztett
„Kézikönyv a honvéd tüzérség számára” című
szolgálati könyvek tartalmazták.

II.

A honvéd tüzérség szervezési és alkal-
mazási egysége az üteg volt. Magasabb köte-
lékeket nem szerveztek. Erre nem is volt
szükség, mert a harcban működő seregtestek-
hez rendszerint csak egy üteg tartozott, ezen-
kívül a hadtestek és a fővezérség rendelke-
tek néhány ütegből álló úgynevezett tartalék-
tüzérséggel.

A honvéd tüzérségben legnagyobb szám-
ban beállított gyalogütegek tagozódását az
alábbi táblázat mutatja:

Ez a szervezés nagyjában megegyezett az
osztrákokéval, azonban hat helyett eleinte
nyolc lövegből állott. A gyalogüteg kezelőle-

génység a lövegek mellett menetelt, míg a
lovasütegek személyzete részben a fogatok
vezetéklovain, részben a lövegtalpakon ült.

Az ütegek lőszerjavalmazása 324 lövés
volt (256 golyó- és ürlövedék, 68 kartács),
aminek a felét az ütegek maguk szállították

a mozdonyokban,
a lövegtalpakon és
a lőszerkocsikon,

míg a többi részét, mely segéd-, fő- és nehéz-
tartalékra oszlott, a dandár-, hadosztály- és
hadtestvonat lőszerszállító oszlopai szállítot-
ták. (L. a 44. oldalon levő ábrát.) A lőszer-
pótlás általában az alábbiak szerint történt:

Arra vonatkozóan, hogy a honvéd tüzer-
ség csövenként eltűzelt kb. lőszer mennyisé-
gét megállapíthassuk, adatok nem állnak ren-
delkezésre. Ismeretek azonban néhány hat-
löveges osztrák üteg adatai, melyek közül az
egyik négy csatában összesen 914 lövést adott
le. Ez csatánként az ütegnél 228 lövedéket és
csatánaponként 38 lövedéket jelentett. A hon-
véd ütegek lőszerfelhasználása valamivel ke-
vesebb volt.

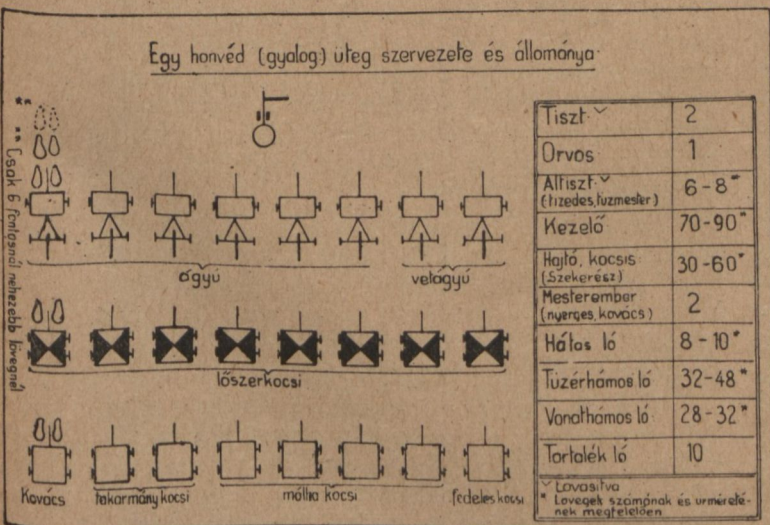
A lövegeket abban az időben még előlről
töltötték, az irányzás előtt, esetleg utána. A cél
távolságát becsülték és az ennek megfelelő
emelkedés adatait lőtáblázatokból állapították
meg. A lövegek csak közvetlen irányzással
tudtak tüzelni, ives, vagy háromszöges irány-
zőkészülékekkel és szintezőcs negyedlő segít-
ségével. A leggyakrabban használt hatfontos
táboriágyú legnagyobb lőtávolsága 2200 lé-
pés, a hatásos lőtávolsága 1400 lépés volt. A
tűzgyorsaságot sok körülmény befolyásolta,
a löveg helyretolása, a csökitörles, a töltés és
az irányzás, így a hatfontos ágyú ideális kör-
ülmények között percnként legfeljebb két
lövést, míg a nagyobb lövegek négy-öt perc
alatt egy lövést tudtak leadni.

III.

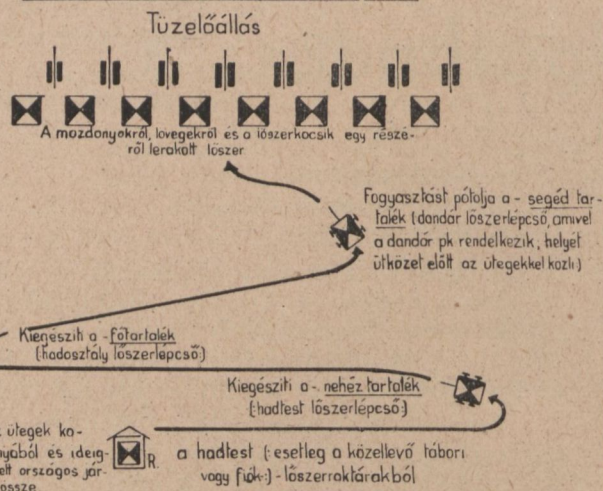
A tüzérség harceljására vonatkozó uta-
sításokat a már említett szolgálati könyvek
(elsősorban a magyar hadügyminiszter kiad-
ványa) tartalmazták. Néhány fontosabb kivo-
natait ismertetve, megállapíthatjuk, hogy be-
lölük több, lényegileg minden hozzáfűzés nél-
kül, a mai viszonyokra is érvényes, mert meg-
felel a tüzérség klasszikus alkalmazásának.

1. A tüzérség harcát az ütegarancsnokok
vezették, azonban minden hadtest és önálló
hadosztály, vagy dandár törzsébe szervezetsze-
rűen tüzeáparancsnok is tartozott, egy idő-
sebb törzstiszt személyében, akinek állandó
feladatai közé tartozott „a tüzérség vezény-
lése, igazgatása, lőszer- és anyagi helyzetének
nyilvántartása”.

2. Az ütegeknek a gyalogság mögé való
felállítását kerülni kellett, mert a rövid és la-
pos röppálya ezt nem engedte meg, ezenkívül
módot adott az ellenségnek arra, hogy a mély
kiterjedésű célokra hatásosabban tüzelhessen.

A honvéd tüzérség löszerpótlásának menete:

Nagyon fontosnak tartották az egymástól távolabb álló ütegek egypontra való összpontosítását, ami által nagyhatású kereszttüzet kaptak.

3. A gyalogság, lovasság és tüzérség a harctéren legszorosabb együttműködésben egymásra vannak utalva. Ezért a dandárokhoz teljes ütegeket kell beosztani, mert a szétforgácsolt tüzérségi tűznek nincs elég hatása.

4. A tüzérség főereje a mindenkor harci helyzetnek megfelelő alkalmazásában van, melynek elvéül szolgáljon, hogy tűzünkkel ne akarjuk az ellenség minden részét leküzdeni, hanem eldöntő erőt (súlyt) képezzünk ott, ahol az ellenséget meg akarjuk semmisíteni.

5. Állások megtámadásánál követelmény volt „a lövegek tömegbeni alkalmazása”, mert „sok egyesített üteg összes erejének kell az eldöntő pontra használtatni, minél fogva kell, hogy az ütegek kiváltképpen mozgékonyak és gyakorlottak legyenek”.

6. A védelemre vonatkozólag az utasítások azt írták elő, hogy azt támadással kell egybekapcsolni és a döntés kivívása az együtt tartott erős tartalékok feladata volt, nagyszámban alkalmazott tüzérséggel. A védelem végrehajtásához ezenkívül az utasítás azt mondta, hogy „az állások legkitűnőbb védelme a tüzérség túlnyomó száma, célszerű elhelyezése és alkalmazása. A lövegek zömét ott helyezzük el, ahol az ellenséges támadás várható. Az állásban a lövegeket nem szabad elszórni és mindenüvé ágyúkat kívánni, mert dönthetetlen alapelv marad, hogy csak több üteg egyesített hatása szokott eldöntő lenni az ellenség elhárítására és az ütközet sorsára!”

7. Folyókon való átkelést a tüzérségnek kell előkészítenie, úgyhogy összpontosított tűzéval folyamatosan fogja le az ellenség tüzérségét és semmisítse meg annak gyalogságát.

8. Ütközetmenetnél az elővédként, vagy önállóan menetelő seregtestnek az elővéd zöméhez legalább két löveget kellett beosztania. Az ütegek zöme a főoszlopban felosztva dandáronként menetel.

9. Minden ütközet előtt a tüzérséggel ren-

delkező parancsnoknak gondoskodnia kellett ütegeinek biztosításáról. (Löveg, ütegfedezet.) A már említett hatásokat ismerve, nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a kis tűzgyorsaság következtében a tüzérség a közeltámadások iránt volt a legérzékenyebb. Ha például egy üteget a lovasság ezer lépésig a terepet ügyesen kihasználva megközelített, úgy azt két-három perc alatt már lerohanhatta, mi alatt a lövegek legfeljebb három-négy lövest tudtak leadni. Ezért mindig erős lövegfedezetre volt szükség, ami viszont a harcoló csapatok állományát gyöngítette. Lövegfedezetül majdnem minden esetben lovasságot alkalmaztak, ütegenként rendszerint egy szakaszt, többnyire századot, mely minden tekintetben az illető üteg parancsnokának volt alárendelve.

10. A várak ostromával kapcsolatban igen fontosnak tartották a vár alaprajzában, gyenge pontjainak, tüzérsége elosztásának és annak hatásterületének felderítését. „Ostromló tüzérség (mozsarak és nehéz lövegek) nélkül a várak bevétele nem lehetséges.” A tüzérség feladata: a tervezett betörési ponton a bástyák rombolása (réstörés), majd a támadás megindulásánál a betörési pontot védő ütegek lefogása.”

11. A várban parancsnokló tüzértiszteknek tájékozva kell lenniük a támadás várható helyéről, az odavezető utakról, egyes fontos pontok távolságáról és a terep talajáról.

„A lövegek a holtterek védelmére, a sáncok és főbejárat hosszantozására ütegek alkalmazandók. Az egész várható támadási területet kereszttüz alatt kell tartanunk. Főcélunk az ellenség támadó gyalogsága.”

IV.

A honvéd tüzérség első ízben 1848 szeptember 29-én a pákozdi csatában vett részt, még pedig a legelőször felszerelt egy lovas- és egy gyalogüteggel. A hét honvéd ütegen kívül még hat 5. tüzezredbeli ütege is volt Móga tábornok hadtestének. Érdekes megjegyezni, hogy Jellasics hadseregében viszont az utóbbiak testvérütegei álltak szemben.

Az ütegeket jó kilövessel a csapatok térközeibe állították fel, közülük a honvéd lovas-üteg a balszárnyra, a gyalogüteg pedig a közepre került. Mind a kettő már a tűzkeresztsége alatt is nyugodtan és biztosan tüzelt, úgyhogy az ellenség többször megújuló lovas rohamait visszaverték.

Kevésbé sikeres volt a honvéd tüzérség szereplése a schwechat-i csatában (1848 október 30), ahol azonban nem az egyes ütegek hibáztathatók, hanem a habozó és kapkodó vezetés, amely a tüzérséget magára hagyta és központiasan nem vezette.

Mint különleges menetteljesítményt meg kell említenünk a Feldunai hadtest tüzérségének a bányavárosokon át való visszavonulását, melyet igen kemény télen, nagy terepnehézségek mellett hajtottak végre. A mere-

dek, síkos hegyi utakon minden löveget és szekeret külön-külön kellett felvontatni, illetve leengedni, a nehezebb lövegeket pedig csak szétszedve tudták a hágókon keresztül szállítani.

A piski híder 1849 február 9-én folyó kézitusaiban Bem útegeinek kezelői is résztvettek. Az ellenség egyik átkaroló ellentámadását a tüzérség és a lövegfedeztetet képező huszárok hárították el, majd végül is az ütközetet Bemnek egy igen merész és szellemes csellel sikerült eldöntenie. Egy lovas üteget előlről és oldalról sűrűn lovasokkal vétette körül és mintegy lovasrohamban vágtaiban küldte át a hídon, amin áthaladva, a leplező huszárok kétoldalra széjjelváltak és az üteg kis távolságról pusztító kartácstüzével elűzte a meglepett és megrendített császári csapatokat.

A kápolnai csatában (1849 február 26—27.) Klapka hadtestében az egyik üteg a szó szoros értelmében addig tartott ki a helyén, amíg a császári vértsek az utolsó emberig fel nem koncolták.

Az isaszegi csatában (1849 április 6.) mindkét részről száznál több löveg órákon át igen erős tűzharcot vívott, különösen eredményesen működött itt a Nagy Sándor lovasságának balszárnyán lévő 4 üteg, amelyek veszteségeik ellenére is több ellenséges löveget és röppentyűállványt lőttek össze.

A komáromi csatában (1849 április 26.) több üteg tüntette ki magát.

Komárom várának védelmében szintén döntő szerepet játszott a tüzérség. A vár átadásakor csupa idegen nemzetiségű tüzér teljesített benne szolgálatot, akik egyrésze átlátozott, másik részét elfogták. Az ott található várlövegeken kívül először a komáromi nemzetőrökből, majd a Pestről útbaindított legénységéből és anyagból négy tábori üteget képeztek ki és szereltek fel. A vár tábori tüzérsége ritka példákat szolgáltatott a merész kitörésekben való részvételével a tüzérség sokoldalú, merész és célszerű felhasználásához.

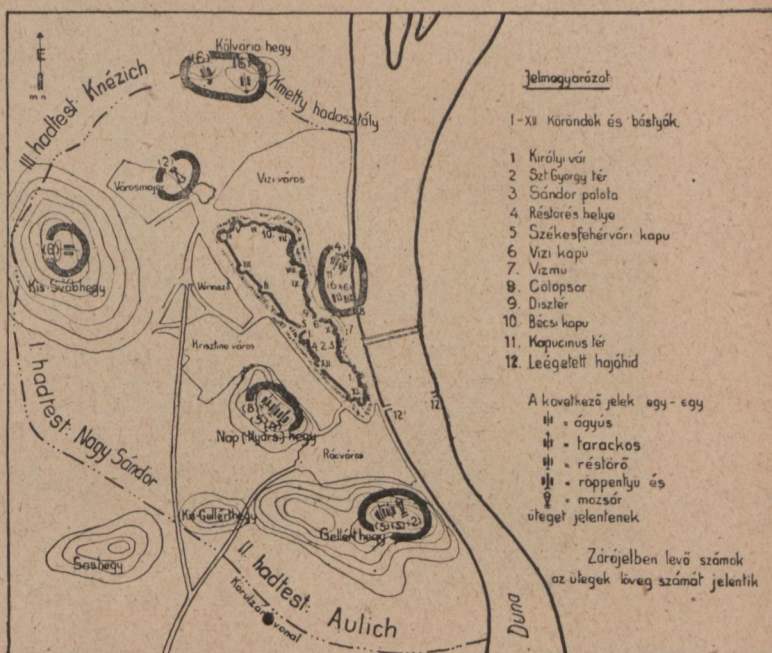
A második körülvárás előtt a vár jelentős személyi és anyagi kiegészítést kapott, annyira, hogy a vártüzérszemélyzet 1200 főre és kb. 480 lövegre, a tábori tüzérség pedig 9 ütegre felosztott 54 lövegre és 850 főnyi létszáma emelkedett.

Buda várának 1849 májusában végrehajtott ostromát kissé elhamarkodottan csak a résztvevő hadtestek, illetve a Kmetty-hadosztály 19 tábori és 3 röppentyűüteggel kezdték meg, melyek közül csak két 12 fontos nehezebb üteg szerepelt. Ez az aránylag gyenge tüzérség az elszánt védőkkel és a jól megerősített várral szemben nem érhetett el komoly eredményt. Görgői Komáromból ostromlövegeket rendelt oda, melyek hosszas huza-vona után részleteiben érkeztek meg és a tüzérség az alábbi vázlat szerinti új csoportosításban vonult fel.

Végre május 16-tól kezdődött meg a komoly tüzérségi előkészítés, azonban az első sikereinek hatása alatt már 17-én hajnalban

A honvéd tüzérség felvonulása Buda ostrománál.

(1849. V. hó.)

megindított roham újból sikertelen maradt, míg végre 20-ára elsősorban a vár krisztinavárosi és vízvárosi oldalán sikerült a falakat annyira lerombolni, hogy azok járhatókká váltak és a hajnalban megindított rohammal a gyalogság be tudott törni. Azonban a vár utcáiban még mindig erős ellenállásra talált, úgyhogy meg kellett várni a 21-i napfelkelést, amikor újból csak a tüzérség hatásos közreműködésével lehetett a betörés sikerét kiaknázni, ami végül is az egész vár elfoglalásához vezetett. Görgői maga is kénytelen volt elismerni:

„Nem lehet tagadni, hogy a budai erődnök a Hentzi tábornok által velünk szemben követett védelmi módszer mellett legfeljebb nyolc nap alatt hatalmunkban kellett volna lennie, ha én azon előre elfogadott föltevés helyett, hogy Budát csupán gyalogsággal és tábori vetágyuk támadásaival is be lehet venni, az ostromtüzérségi parkot Komáromból mindjárt magammal hozom.”

*

A tüzérség becsülete igen magas fokon állott a szabadságharc összes vezetői előtt. Ami hivatalos vonalon abban nyilvánult meg a sok kitüntetésen kívül, hogy a többi fegyvernemek előtt magasabb zsoldban részesült.

A felvázolt néhány adatból is láthatjuk, hogy a honvéd hadsereg nehezen megteremtett tüzérsége a kezdettől fogva elitfegyvernemé emelkedett, jó vezetés mellett erkölcsi és gyakorlati téren egyaránt minden helyzetben megállta a helyét és jelentősen közreműködött a szabadságharc katonai sikereinek kivívásában.